

ANNELER VE ÇOCUKLAR

Anne öldü mü çocuk
Bahçenin en yalnız köşesinde
Elinde siyah bir çubuk
Ağzında küçük bir leke

Çocuk öldü mü güneş
Simsiyah görünür gözüne
Elinde bir ip nereye
Bilmez bağlayacağımı anne

Kaçar herkesten
Durmaz bir yerde
Anne ölünce çocuk
Çocuk ölünce anne
(1958, Yaz)

“Bahçenin En Yalnız Köşesinde” Sezai Karakoç’un “Anneler ve Çocuklar” Şiiri

Fatma Şengil SÜZER

Bazı şiirler, sevgili İtrî'nin Segâh Tekbir'i gibidir; karşılaşıldığında, ne olup bittiğini kişi anlansın ya da anlamasın, kendi hükmünü icra eder. Çok güçlüdürler. Siz, onu beğendiğinizi zannedersiniz; oysa o sizdeki yerini görmüştür ve orayı alır. “Güzellik” böyledir; ona yer açtığınızı, kabul ettiğinizi düşünürsünüz, gerçekte kavrayan odur. Bahar gibi. Lakin çok baharlar görmüş biri bilir ki, bahardaki “kaynamak” bahardandır; geçer. Ya şiirdeki “kaynamak” nedendir? Geçer mi?

“Sezai Karakoç’un Anneler ve Çocuklar şiirini okuduğumda küçüktüm, ufacıktım,” sözleriyle başlayasım geliyor. Böyle de başlanabilir, zira ortaokuldaydım ve “çok baharlar” da, “çok şiirler” de görmüş değildim.

“Anneler ve Çocuklar” şiiri, “şiir”e yaklaşımındaki kilit taşlarından biri olmuş. Bu kilit taşının keşfedebildiğim son etkisi, içinde bulunduğumuz yılın Mart ayında ortaya çıktı. İnsan algısı enteresan. Bazen (aslında çoğunlukla) tam önünüzde olduğu hâlde bütünüyle algılayamadığınız durumlar var. Yaşayıp gidersiniz, yuvarlanarak ve hızla. Bu hızın sekteye uğradığı an, amiyane tabirle “bir şeyin kafaya dank! ettiği an”dır. O “dank!” sesini enine boyuna duyarsınız, yankılanır, zonklar ve sizi “durdurur”. Mart 2013'te, durduğum ve zorlukla yutduğum hâl, “kadınların şiirlerinin ayrı değerlendirildiği” bilgisi idi. Yankı ve zonklama geçtikten sonra, şair kadınlar hakkındaki akademik bir çalışma için ahret sorusu gibi soruları cevaplarken bile ciddiye almadığım bu yaklaşımı düşündüm. Bunca yıl gözümün önünde durmasına, ilk karşılaştığım cümlelerden biri “Kadın şiir yazamaz, çünkü kadın zaten şiirdir!” olmasına rağmen; bu tutumu bir latife kabul edişime, “değildir, kedidir kedi” tavrıyla yaşayışıma sebep neydi? Bunu neden hiç kimseye yakıştıramamış, ciddi olduklarını düşünmemiştim? Acı lokma. Boğazınızı yakacağını, yırtacağını bile bile yutarsınız. İşte o zaman “niye?” sorusu gelir ve ilk tespit ettiğiniz sebebin ucundan yakalayıp çekmeye başlarsınız.

Öncelikle, “amaaan, kadın şiiri” tutumunu (ki bu tutum “kadın, şiir yazamaz...” ret cümlesinden “kadınların yazdığı şiir, kendi aralarında

değerlendirilir”e kadar çeşitleniyor), hiçbir “muhatap”ıma yakıştıramamış ve gerçekte böyle düşünmedikleri hâlde sırf “gıcıklık etmek” için böyle davranışlarını varsaymış olduğumu fark ettim. Tekrar: Niye? Çünkü şiir ehli kişiler, “söz/kelam”la bu denli haşır neşir iken, sözün mutlak sahibinin ve sözün nereden geldiğinin idrakinden aciz olamazlardı. Bu, uzun ve -belki- başka bir yazının konusu.

İkinci ve şu anki yazıyla ilgili sebep, Anneler ve Çocuklar şiiriydi. Bir adam, annesi ölen bir çocuğu ve çocuğu ölen bir anneyi gümbür gümbür duyuruyor; çok güçlü, çok “içerden” aktarıyordu. Bir “adam”, çocuğu ölen bir “kadın”ın acısını, “benim acım” dedirtecek kadar, on iki, on üç yaşlarındaki bir kızın önüne koyabiliyordu. “Adam anlatır, çünkü adamda kadın vardır,” gibi cümlelerle bir tartışma açabilir; konuyu kadındaki adamlara, C. G. Jung’un anima ve animus kavramlarına kadar uzatabiliriz. Şaşaalı bir akıl-fikir çorbası olur lakin sadra şifa olmaz. Biz şiire dönelim.

Bu şiiri ilk okuduğum zaman, gözümde briket duvarlı bir bahçe canlanmıştı: Bulutlu bir hava, diz boyu kahverengi otlar, şöyle arkada tek başına, saçları iki numaraya vurulmuş kendi kara, gözleri kara bir oğlan. Oğlanın elinde bir “çubuk” (sanki is veya kömüre bulanmış da çubuk bu yüzden “siyah”), bir köşeye çömelmiş, bu çubukla toprağa bir şeyler çiziyor. Kimse ağzını silmemiş, “küçük bir leke” var “ağzında”.

Ve bir kadın, bir “anne”; bahçede, yüzü belirsiz. Aynı renkler, aynı bulutlu hava hissi. Anne, bahçeye çamaşır asmaya çıkmış gibi, “elinde bir ip”, ipi bağlaması gerekiyor ama “nereye bağlayacağını bilmiyor”.

İki görüntü, çocuk ve anne, ayrıymış gibi görünmesine rağmen bana aynı bahçedelermiş gibi gelmişti. Bahçeden çıkma isteği; tıkanmışlık, kısırılmışlık duygusu. Ne küçük, ne kara, ne kötü bir bahçe, boğuyor. Annesi ölmüş bir çocuk, çocuğu ölmüş bir anne aslında aynı bahçedeler. İnsanın içinden “Birbirinizi görün! Çıkın o bahçeden!” diye bağırarak geliyor.

Kısacık bir şiir, nasıl bu kadar güçlü olabiliyor? Bu kelimeler, insanın canında ne yapıyor? Neye dokunuyor? Nasıl dokunuyor? Bunlar, o vakit sorduğum sorulardı. Şimdi kelimelere ve bahçelere bakalım:

Çocuğun bahçesi:

*“Anne öldü mü çocuk
Bahçenin en yalnız köşesinde
Elinde siyah bir çubuk
Ağzında küçük bir leke”*

Bir metni okuduğunuzda, birkaç kelimenin diğerleri arasından illa ki sıyrıldığını görürsünüz. Sesi, sesiyle sürüklediği duygu/duyguları, çağrışımları se-

bebiyle tek başlarına bile zengindirler. Bu kelimelerden biri, “bahçe” kelimesidir. Taşıyıp getirdiğimiz, bilincinde olalım ya da olmayalım, en derinimizde bir ‘bahçe bilgisi’ var. Renkler, kokular, sesler, ışıklar içinde bir güzellik. Genişleten, yükselten bir his. Hem çok güzel, hem sade. İlk anda ve hızla fark ettiğimiz bahçe hatırası, “mis gibi!” demeye kalmadan, bu mısralar marifetiyle başka bir şeye dönüşüyor. Neye? Şiirin bahçe görüntüsünü tarif etmiştim:

Briket duvarlı bir bahçe: Sınırlı.

Bulutlu bir hava: Işıklar içinde değil, gölge hep gölge; serinlik gölgesi değil karanlık gölgesi.

Diz boyu kahverengi otlar: Solgun, kurumakta, bakımsız.

Birinci kıta; “anne öldü mü”, “bahçenin en yalnız köşesi”, “siyah çubuk”, “leke” göndermeleriyle gözüme bu bahçeyi sunuyor. Güneşli, eli yüzü düzgün, bakımlı, cıvıltılı bir bahçe hayal etmeye çalışsam bile, “güneş simsiyah” diyecek ve yine kendi bahçesini gösterecek.

Nasıl olursa olsun, her bahçenin “en yalnız” bir köşesi vardır. “Bahçe”nin hatırlattığı sevinç, “en yalnız” ifadesiyle öyle bir tezat oluşturur ki, “anne öldü mü çocuk”un hâlleri açılmaya başlar. “Anne öldü mü çocuk” şeklinde dizilmiş bir mısra, “öldü mü” kısmıyla hem soru/inanamamazlık hem de zaman (ölünce) anlamlarını içeren bir zenginlik taşısa da yanından geçip gittiğimiz mısralardan biridir. Pek etkilenmeyiz. Zira hayatta çok görmüşüzdür öyle çocukları. Genellikle uzaktan bakmayı yeğleriz, belki başını biraz okşarız ve günlük koşumuza, oyunlarımıza döneriz. Çabucak. Başkasının annesi öldü, bizim değil. Yaşantımızdaki tutum ne ise, bir mısra karşısındaki tutumumuz da odur. Bu yüzden, “Anne öldü mü çocuk” mısrası sıradan ve mümkünse uzaktan, hızla geçilecek bir mısradır.

Şiir, ikinci mısradan itibaren yakamızı tutar, bizi sarsar ve bahçeleri gösterir. Sızlarsınız. Bu bahçeler bizi sınırlıyor, ışığımızı kesiyor, solduruyor. Yalnızlığımızı duyuruyor. *Anne öldü mü çocuk, bahçenin en yalnız köşesinde.* ‘Ölümgörenler’den değilsek bile, tüm çağrışımları, hatırasıyla “bahçe”yi ve yalnızlığı biliyoruz. Birden, bildiğimiz duygulara düştük. Bitmedi. ‘Şiir patladı’, devam ediyor.

“*Elinde siyah bir çubuk*”: “El” kelimesine ikinci kıtada değinmek üzere “siyah” ve “çubuk” kelimelerine bakmak istiyorum. Üç ana renge ek olarak siyah ve beyazınız varsa, ara renkleri ve bütün renklerin bütün tonlarını elde edebilirsiniz. Bizim “renk” dediğimiz; ışığın, nesnelere yansıyan dalga boylarıdır. Nesnelere, aldıkları ışığın bir kısmını absorbe eder, bir kısmını yansıtır. Işık yansıyan kısmını “renk” olarak algularız. Ya hiç yansımazsa? Fizik dersine özlüm cümleleri gibi oldu lakin şu cümleye gelmek gerekiyordu: Siyah, bir renk değildir.

Siyah, ışığın tutulduğu, hapsedildiği yerdir. Size o ışıktan bir damlacık yansımaz, dokunamaz. Kasvet, kapanış, kilit. Açılan, yayılan, neşelendiren bir şey yok. Bitiş. Çınlaya çınlaya son. İhtimaller yok, ‘mümkün değil’, hiçbir şey istenmiyor. Çocukluğun olmazsa olmazı, oyuncak siyah. “Çubuk”la simgelenen; bir çocuğu cıvılatan, güldüren, yetişkin yaşantısına hazırlayan oyuncak. Çocuk, oynamak istemiyor. *Anne ölünce çocuk, bahçenin en yalnız köşesinde, elinde siyah bir çubuk.* Yaşama neşesinin bitişi, üç mısradan seriliveriyor.

“Ağzında küçük bir leke”: Yâren ile sohbet, yalnızlığı bitirir. “Yalnızlık” kelimesi, akla ilk önce ‘tek başına kalmak’ı getiriyor. İnsanlarla birlikteyken yalnızlık, modern dünyanın en sinsi işkencelerinden ve yetişkinlerin bilfiil bildiği hâllerden. Çocuktan bahsediyoruz; *bahçenin en yalnız köşesinde*, yani tek başına ve elbette konuşacak kimsesi yok. Onun ağzı lekeli: Konuşmama lekesi. Başka? İlgisizlik lekesi.

Tüm zerrellerimizle sorduğumuz bir soru vardır: Bizi kim sever? Ne yaparsak yapalım, canı yansa dahi bizi kim, hiçbir karşılık beklemeden sevmeye devam eder? “Sen ‘var’sın, gözümün bebeğisin, önemlisin,” cümlesi; özgüven duvarımızı inşa eden, ayaklarımızın sağlam basmasını, başımızın dik durmasını, umut etmeyi sağlayan cümledir. Kim söyler? Malumu ilam edeceğim: Anne. Anneler bunu çocuk dilinden; üşüdüyse örtterek, yorulduysa uyutarak (ah ninni!), acıktıysa yemek yedirerek ve illa ki çocuğun ağzını (konuşması, kahkahası, ağlaması dâhil) temizleyerek yapar. Çocuk sevildiğini, önemsendiğini anne ilgisiyle bilir. Daha da yazmayacağım; ‘anne güzellemesi’, söylenecek söz kalmadı denebilecek bir güzelleme değildir, bitmez.

“Çocuğun bahçesi”nde son olarak, dipteki bir sese dikkat çekmek gerekiyor: Ağlamak biter gibi olduğunda duyulan, iç çekiş-hıçkırık-ağlayış harmanı bir ses. İğne vurulmuş iki, üç yaşlarındaki bir çocuğa şeker verildiğinde duyulan ses gibi. İğneden canı yanmış, ağlıyordur; annesi ya da hemşire pırıl pırıl bir şeker uzatır ve gülümser. Çocuk doğal olarak şekerini alır ve aldığı anda, bunun susması için verildiğini, ‘ağlama!’ dediğini anlar. Elinde şekerle ağlanır mı, durması lazım. Minik avuçlarındaki renkli sus payını sım sıkı tutmaya, ağlamasını kesmeye çalışır. İşte o zaman, gayriihtiyari sarsılarak, çenesi ve dudakları titreyerek bir ses çıkarır. ‘Artık ağlamak istemiyorum’ sesi. Kendi kendine ‘ağlama, elinde şeker var’ demenin sesi. Aralarda “b” sesiyle bölüntülenen “ah-c-ç-k-ş-n” seslerinin yoğun etkisi. Bu seslerin bulunduğu her şiiirde böyle bir hissimiz olur mu? Keşke o kadar kolay olsaydı.

Dipteki bu ses yüzünden bahçedeki çocuk, saçını iki numaraya vurulmuş bir oğlandı bana göre. Kara gözlü bir oğlan. Ağlamak istemiyordu ya da ağladığını göstermek istemiyordu. Bahçenin en yalnız köşesine gitmiş, eline bir çubuk almıştı; belki hemen şuradaki bir çemberi de alacak ve çevirmeye başlayacaktı, o

çemberin bir bisiklet tekerleği olduğunu hayal ederek. Ama çubuk “siyah” tı ve çocuk konuşamıyordu bile. “Ağzında küçük bir leke” vardı.

Anne bahçesi:

“Çocuk öldü mü güneş
Simsiyah görünür gözüne
Elinde bir ip nereye
Bilmez bağlayacağını anne”

Konusu çok acı (kaç!), aktarım tarzı çok tatlı (yaklaş!). Bizi iki cümleye götürüyor: “Güneş, çocuk öldü mü, gözüne simsiyah görünür.” “Anne, elinde bir ip, nereye bağlayacağını bilmez.” Algıda seçiciliğimiz, mısraları cümleye tamamlanincaya kadar birleştirmek yönündedir. Birleştiririz ve ilk önce böyle görürüz. Yine de çarpıcı bir aktarım ama asıl etki, iki cümleyi şairin dizdiği gibi okuduğumuzda gerçekleşir.

“Çocuk öldü mü güneş” tek başına, cümleye tamamlanmadan bırakılsaydı muhtemel tamamlayıcı ne olurdu? “Çocuk öldü mü güneş... ..?” Akla “.. de ölür” geliyor. Yani: Çocuk öldü mü güneş de ölür. Mısra öyle bir yerde kesilmiş ki çocuğun ölümü güneşin ölümüne eş sanki. Eş midir? Eştir. Mantık dışı. Göz hemen ikinci mısraya atlar: “Simsiyah görünür gözüne”. Hah, güneş ölmemiş, neredeyse ölecekmiş, sadece simsiyah görünüyormuş gözüne. Siyah değil, simsiyah. Siyahtan daha kuvvetli, daha yırtıcı, daha dipsiz. Güneşin, ışığın kaynağının göze simsiyah görünmesi; ‘kendi’nden ışık saçma özelliğinden yoksun her şeyin de, görünebilir ve görülebilir olmaktan çıkmasıdır. Nesnelere yakında dursa dahi algılanabilir durumda değildir. Tam bir kapanış, kararış hâli.

Çocuk öldü mü annenin ışığı kesilmez, ışık ‘yok’ olur. Biz uzak bakanlar, “güneşi annenin gözüne sokan kahraman” olma payesini isteriz. Zaten mantığın dayattığı da budur: “Hayat devam ediyor.” Anne, önünde sonunda rutin koşturmacaya katılacak ve koşacak, koşacak, koşacaktır. Bu “iyileştirme, hayata katma” ameliyesi bizim “nefha-i Cibril”imizden gelmelidir, biz bu kadar yüceyiz ve herkes yüceliğimizi görsün isteriz. “Başka çocukların var,” veya “Başka çocukların olur,” kadar dūn ve insaftan, izandan, vicdandan, merhametten, muhabbetten yoksun taziye cümleleri söylenebilir mi bilmiyorum. Bir canın yerine başka bir can, bu kadar kolay konabilir mi?

Şair devam eder: “Elinde bir ip nereye... ..?” Son mısra ile tamamlanmadığında bile dehşetli bir vurgu. Ne bilsin nereye? Güneş simsiyah olmuş, anne görmüyor. Dikkat edilirse, “anne bahçesi”nde ne ağlayış ne de ağlayıştan sonraki kesik titreyiş sesi var. Anne, ağlıyor olsa bile farkında değil; biz de değiliz, duymuyoruz.

“Elinde bir ip nereye/ Bilmez bağlayacağını anne”. Çok basit sözler söyleyeceğim: Elimizle “tut”ar, iple “bağ”larız. Zaten şair “bağlamak” kelimesini kullanmış. “El” ve “ip”, “bahçe” gibi zengindir. ‘Bilmeden bildiğimiz’ zengin kelimeler; canımıza dokunan, canımızın canına okuyan kelimelerdir. (Küçük bir soru: Şiiri böyle zengin kelimelerle doldurursak, herkesin canına okuyan böyle şiirler yazabilir miyiz? El-cevap: Hayır.)

“El”, öncelikle yapıp etmeyi temsil eder. Elin işlemesi, bir şeyler yapmak, zamanı üstümüzden akıtmak, yani bu dünyada yaşamaktır. Dünyayı elimizle tutar, kendimizi dünyaya elimizle katarız. Dünyaya katılabilmek için “bağ” gerekir; ‘aklı başında olan’ kişi bağlanabilir çünkü akıl, bağ demektir. Çocuğu ölen anne, gözümüze “aklını yitirmiş” görünür. Aklını bulmalı, yeniden başına almalı, sımsıkı bağlamalıdır. Ne zaman?

Bahçe:

“Kaçar herkesten
Durmaz bir yerde
Anne ölünce çocuk
Çocuk ölünce anne”

Annesi ölen çocuk ve çocuğu ölen anne, aslında aynı bahçedeler, herkesten kaçıyorlar. Herkesten çünkü “herkes”, onları teselli etmek istiyor. Ölüm tesellisizdir, ‘ölümgörenler’ bunu bilir. “Herkes” teselli etme kudretine sahip olmadığını anlayınca kadar kaçmaya devam eder onlar. Zaten “herkes”, o devasa kafasına ölümün tesellisiz olduğu ‘dank!’ etmese bile, bir müddet sonra yüce gönüllülükle, yeterince teselli ettiğini düşünür. “Hayat devam ediyor”; çocuk mecburen büyüyecek, anne mecburen başka çocukları görecektir. Burası dünya bahçesi ve hayatı kısacuktur, böyledir.